

Paper type:
Research paper

Abstract

Comparing Dimensions and Components on the Rights of the Child in the International Convention and in the Upstream Documents of the Educational System of Iran

■ Davoud Tahmaseb-Zadeh Sheikhlar¹ ■ Loghman Teimori² ■ Ali Imanzadeh³

- **Objective:** This study was conducted to identify the components of Rights of the Child in the International Convention and to compare it to the upstream documents of the educational system of Iran.
- **Method:** The approach of the study was qualitative content analysis and the research method is documentary analysis. The research population of this study was the upstream documents of the educational system of Iran, (Document on the Fundamental Transformation of the Education System in Iran, the National Curriculum Document of the Islamic Republic of Iran, and the Vision Document of the Islamic Republic of Iran for the dawn of the Solar Calendar Year 1404), which was selected as a research sample through a purposive sampling. The data collection tool was observational review and the study of upstream documents. The method of data analysis is the analysis of the content of the above-mentioned three documents and its comparison with the components and clauses of the International Convention on the Rights of the Child.
- **Findings:** This research represented 6 categories of rights (educational, civil/political, social, cultural, economic and health). The results show that the conflict and disorganization in the legal definition of child and children in Iran, the lack of a specific national institution to prescribe and make policies in this field, the duality of the system of thoughts of the institutions in charge of child protection programs, the gap between the definitions of different institutions, including the institution of religion, law and rights relating to children and their rights, the gap between theory and practice in educational programs regarding children's rights, has led to the obstacles in the improvement of children's rights in Iran.
- **Conclusion:** Therefore, reviewing the definition of a child, making a detailed policy based on the components of children's rights, coordinating legal institutions regarding the strict observance of legal provisions in operational plans is very necessary.

Keywords: child, Rights of the Child in the International Convention, the upstream documents of the educational system of Iran.

■ **Citation:** Tahmaseb-Zadeh Sheikhlar, D. (2022). Comparing Dimensions and Components on the Rights of the Child in the International Convention and in the Upstream Documents of the Educational System of Iran, *Applied Issues in Islamic Educational*, 7(4): 59-86.

Received: 2022/12/26 **Revised:** 2023/02/24 **Accepted:** 2023/03/03 **Published:** 2023/03/16

1. **Corresponding Author:** Associate professor, department of Education, education and psychology collage of university of Tabriz, Tabriz, Iran.

Email: d.tahmaseb@tabrizu.ac.ir 0000-0001-7344-9931

2. PhD Student of curriculum development, department of Education, education and psychology collage of university of Tabriz, Tabriz, Iran.

Email: L.timorey@gmail.com 0009-0006-8500-2794

3. Associate professor, department of Education, education and psychology collage of university of Tabriz, Tabriz, Iran.

Email: aliimanzadeh@tabrizu.ac.ir 0000-0002-1502-8482

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقایسه ابعاد و مؤلفه‌های حقوق کودک در پیمان نامه جهانی با اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران

■ دکتر داود طهماسب‌زاده‌شیخ‌لار* ■ لقمان تیموری** ■ دکتر علی ایمان‌زاده***

چکیده

- هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های حقوق کودک در پیمان نامه جهانی و مقایسه با اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران انجام یافته است.
- روش: رویکرد پژوهش حاضر کیفی، از نوع تحلیل محتوا و روش تحقیق نیز تحلیل اسنادی بود. جامعه آماری پژوهش، شامل اسناد کنوانسیون و اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران بود که با استفاده از نمونه گیری هدفمند، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند برنامه درسی ملی و سند چشم‌انداز، به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات بررسی مشاهده‌ای و مطالعات اسناد بالادستی و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز تحلیل محتوای اسناد سه‌گانه مذکور و مقایسه آن با مؤلفه‌ها و بندهای کنوانسیون جهانی حقوق کودک بود.
- یافته‌ها: یافته تحقیق معرف ۶ دسته حقوق (تربیتی، مدنی/سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و بهداشتی) گردید. یافته‌ها نشان دادند که تعارض و بی‌سازمانی در تعریف کودک و کودکان به لحاظ حقوقی در ایران، عدم وجود نهاد ملی مشخص برای تجویز و سیاست‌گذاری در این زمینه، دوگانگی سیستم افکار دستگاه‌های متولی برنامه‌های حمایت از کودکان، شکاف بین تعاریف نهادهای مختلف از جمله نهاد دین، قانون و حقوق در خصوص کودک و حقوق او، شکاف بین نظریه و عمل در برنامه‌های آموزشی در خصوص حقوق کودک، منجر به ایجاد موانعی در بهبود وضعیت حقوق کودکان در ایران شده است.
- نتیجه‌گیری: بر این اساس لزوم بازنگری در تعریف کودک و سیاست‌گذاری دقیق مبتنی بر مؤلفه‌های حقوق کودک، هماهنگی میان نهادهای قانونی در خصوص رعایت دقیق مفاد حقوقی در برنامه‌های عملیاتی بسیار ضروری است.

واژگان کلیدی: کودک، حقوق جهانی کودک، اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۵ □ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۱۲/۰۵ □ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۲ □ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵

* دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

E-mail: d.tahmaseb@tabrizu.ac.ir 0000-0001-7344-9931

** دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

E-mail: L.timorey@gmail.com 0009-0006-8500-2794

*** دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

E-mail: aliimanzadeh@tabrizu.ac.ir 0000-0002-1502-8482

مقدمه

تلقی سنتی از کودکان هرگز این طور نبوده که آنها را به عنوان افرادی صاحب حقوق مورد توجه قرار دهند، بلکه تلقی موجود این است که به حقوق کودک و حمایت از آنان به عنوان موجوداتی که باید مورد حمایت قانونی قرار گیرند نگاه شود (Prunella, 1999). کودکان تغییردهندگان اصلی جهان هستند آنها آن قدر قدرت دارند جهان را به حرکت در آورند و برای این مهم باید توان ابراز عقیده و عمل داشته باشند، حمایت از کودکان مستلزم توجه جهانی به تحقق حقوق کودک است (Kosher, Jiang, Ben, Huchner, 2014). با رشد و توسعه جوامع، دولت‌ها با چالش‌های مختلفی در حوزه حقوق گروه‌های خاص شهروندان از جمله کودکان مواجه می‌باشند؛ چراکه کودکان به علت شرایط خاص سنی و رشدی خود نیازمند توجه بیشتری نسبت به سایر شهروندان عادی هستند و از حقوق ویژه‌ای برخوردارند (webrigeaz & barino, Gear, 2014).

به همین دلیل ارتقا جایگاه کودکان در سراسر جهان و دفاع از حقوق آنها پس از تصویب پیمان نامه جهانی حقوق کودکان هدف همه دولت‌های جهان قرار گرفت. هدف پیمان نامه حقوق کودک، ساخت جهانی است که همه کودکان به حقوق خود دسترسی داشته باشند و برای شکوفایی استعداد‌های عظیم درون خود توانمند شوند (Richardson & shaw Berad, 2007). از آنجایی که کودکان مهم‌ترین بخش از سرمایه‌های انسانی جامعه‌اند مبنای پارادایمی مسلط حقوق کودک، همانا تلاش برای عینیت بخشیدن به اصل تضمین بهترین و بیشترین منافع و مصالح برای کودکان است که بدون همراهی و مشارکت تمامیت ساختارهای جامعه محقق شدنی نیست. به طور طبیعی، حقوق کودک به دنبال این است که به کودکان فرصت بدهد تا یک زندگی کودکانه توأم با رعایت حداکثر مصالح شان را تجربه کنند کودکی که کودکی نکند هرگز نمی‌تواند به نحو درستی عالم بزرگسالی را نیز از سر بگذراند. هر میزان که به حقوق آنها تعرض شود به همین میزان از امنیت و شکوفایی فردی جامعه کاسته خواهد شد (توحیدی و کیخسروی، ۱۳۹۸).

صاحب‌نظران در رابطه با آموزش حقوق کودک، آموزش و پرورش را به عنوان کلیدی‌ترین نهاد آموزشی و مدرسه را به عنوان بهترین مکان در رابطه با مؤلفه‌های حقوق کودک و آموزش این مفاهیم به کودکان می‌دانند. اما نکته برجسته و قابل توجه این است که

پس از چند دهه پذیرش اولیه آموزش و پرورش به‌عنوان یک حق اساسی برای کودکان، موضوعی که مطرح است این است که بیشتر از ۱۰۰ میلیون کودک از جمله، ۶۰ میلیون دختر هیچ دسترسی به تحصیلات اولیه ندارند (Thelander & Hagglund, 2010). بیش از ۲۵۰ میلیون کودک در جهان کار می‌کنند. ۱۳۰ میلیون کودک ۶ تا ۱۱ ساله از تحصیل محروم‌اند (قاسم‌زاده، ۱۳۸۸). هر چند کودکان صاحب حقوق هستند با این حال ظرفیت لازم برای به اجرا درآمدن این حقوق برای کودکان در نظام آموزشی موجود نیست. لذا بازنگری در اهداف، برنامه درسی، روش‌های آموزش و ارزشیابی امری ضروری است (Brin, 2005). این در حالی است که آموزه‌های دین اسلام تمام زوایای حقوق کودکان چه قبل از تولد و چه بعد از آن را در ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی و تربیتی تبیین کرده است. تدوین و تصویب کنوانسیون حقوق کودکان حاکی از دغدغه جامعه بین‌المللی در زمینه حقوق کودک است که جمهوری اسلامی ایران به این پیمان‌نامه بین‌المللی به‌طور مشروط ملحق شده است (شعبانی، ۱۴۰۰). مسأله اصلی این پژوهش آن است که در جهت‌گیری‌های حقوقی و آموزشی ایران در اسناد بالادستی تا چه اندازه به کودک و حقوق کودک توجه شده است. در جهت‌گیری‌های آموزشی شواهدی در دسترس است که نظام آموزشی نه تنها آن چنان که لازم است به حقوق کودکان توجهی نداشته است بلکه دوران کودکی کودکان را از بین می‌برد. نظام آموزشی که از ۶ سالگی - اوج دوران کودکی - پذیرای کودکان است. کودک در این دوره به شدت نیازمند بازی، تفریح و دوست‌یابی گروه همسالان، کشف و شهود و ... است. اما مدارس ما از همان ابتدا دست‌کم ۵ کتاب به کودکان می‌دهد که باید آنها را بخواند و امتحان دهد، ساعت‌ها در کلاس بنشیند و ساکت باشد و نظم پادگانی مدرسه را رعایت کند. نظام آموزشی ما کودکان را به اسارت می‌گیرد و کودکی‌شان را می‌کشد (محمدی، ۱۳۹۷). از سوی دیگر با توجه به اسناد بالادستی، با اشاره به اصول چهارگانه آن (دین‌محوری، تقویت هویت ملی، اعتبار نقش یادگیرنده، اعتبار نقش مرجعیت معلم) می‌توان گفت که در برنامه درسی ملی در چشم انداز و اهداف کلان آن ابهام و آرمان‌گرایی صرف وجود دارد و از ۳۳ شایستگی تعیین شده برای دانش‌آموز، بسیاری از آنها در دوران مدرسه نمی‌تواند حاکم باشد (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸).

در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدای نشانه‌ها و مصادیقی وجود دارند که در تعجیل

و به پیش راندن دنیای کودکی به دنیای بزرگسالی نقش ایفا می‌کنند (شبانی، ۱۳۹۶). توجه بیش از اندازه محتوای آموزشی به حفظیات مانع از توجه به کودک و حقوق وی شده است. کودک موضوعی جدید و عام بوده که در بیشتر نظام‌های آموزشی دنیا مطرح است؛ هر چند که نظام آموزشی ایران در این زمینه عقب مانده است ولی این عقب‌ماندگی به معنای بی‌توجهی به این موضوع نبوده بلکه می‌توان گفت به کلیت این حقیقت کمتر پرداخته شده است (احمدزاده و آب‌سالان، ۱۳۹۹). در حالی که آموزش و پرورش زمانی در رسیدن به اهداف و آرمان‌هایش موفق خواهد بود که بتواند شهروندانی آگاه، مسئول و خلاق پرورش دهد و این امر میسر نمی‌شود مگر از طریق توجه به ابعاد حقوق کودک، گنجاندن مفاهیم و مباحث آن در برنامه‌درسی و آموزش بهینه مؤلفه‌های حقوق کودک به کودکان؛ در چنین شرایطی نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می‌گیرد. کودکان به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه اجتماعی جامعه اگر از همان ابتدا بر اساس مراحل رشد تدریجی خویش با حقوق خود آشنا شوند شهروندانی حق‌مدار و قانون‌مدار بوده و به تبع آن جامعه از استحکام، ترقی و ثبات اجتماعی برخوردار خواهد بود. از این رو، پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های حقوق کودک در پیمان‌نامه جهانی و مقایسه آن با اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران صورت گرفته است.

مرور ادبیات

حقوق بشر حقوقی از آن همه انسان‌ها است و چون همه انسان‌ها، اعضای جامعه بین‌المللی هستند و در انسان بودن مشترک‌اند باید این حقوق در همه‌جا یکسان اجرا شود و در بین افراد در برخورداری از آن تفاوتی نباشد (حسنی، ۱۳۹۳). امروزه حقوق کودکان به‌عنوان مسئله‌ای بین‌المللی و جهانی مطرح است. تصویب کنوانسیون حقوق کودک توسط مجمع عمومی سازمان ملل در ۵۴ ماده با عضویت بیش از ۱۸۰ کشور در سال ۱۹۸۹ به‌طور مؤثر و مناسبی مفهوم کودک و حقوق او را از حاشیه تفکر ملی و بین‌المللی به مرکز این تفکرات کشانده است (Mitha Mossa, 2005). حقوق کودک شامل (حقوق تربیتی، مدنی/سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و بهداشتی) است از آنجایی که حقوق تربیتی شالوده و اساس سایر حقوق مذکور می‌باشد بنابراین، در رابطه با حقوق تربیتی کودک یکی از نهادهایی که در این زمینه نقش اساسی ایفا می‌کند نهاد آموزش و پرورش است. از این رو، می‌توان گفت کودک و آموزش و پرورش دو واژه

وابسته به هم و کاملاً در ارتباط با هم هستند و زیباترین شاهد این کلام گفته کانت^۱ است که «بشر تنها با تربیت آدم تواند شد» (زینالی، ۱۳۸۹).

در ادامه به برخی پژوهش‌های انجام یافته پیرامون موضوع پژوهش که به عنوان شواهدی بر خلاهای موجود در این زمینه است پرداخته می‌شود.

شعبانی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تحلیل ساختار حقوق کودک در ایران، بررسی مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک بر مبنای پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک» چنین نتیجه می‌گیرد که در ایران هنوز نهادی مشخص در رابطه با حقوق کودک که سایر نهادها و سازمانها را در این خصوص همسو نماید وجود ندارد و این موجب گردیده تاکنون تعریفی واحد و یکپارچه برای کودک و حقوق کودک ارائه نگردد.

طهماسب‌زاده، فتاحی و ایمان‌زاده (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «شناسایی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در قرآن کریم و میزان انعکاس آن در اسناد بالادستی» به این نتیجه رسیدند که میزان انعکاس مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در اسناد بالادستی حدود ۲۲٪ در حوزه تولید و ۱۲٪ در حوزه توزیع و ۲۰٪ در حوزه مصرف بود که نتایج بسیار اندک می‌باشد.

اکبری (۱۳۹۷) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی مسیر کودکان در کنوانسیون حقوق بشر» به این نتیجه می‌رسد ایراداتی هم‌چون (عدم وجود نوآوری و ابتکار در سطح جهانی؛ وجود حق تحفظ برای کشورها و ابهام در برخی از مواد کنوانسیون) بر کنوانسیون حقوق بشر وارد است.

پاریاد، سلحشوری، یوسف‌زاده (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای برنامه‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به آموزش حقوق کودک» نشان دادند که آموزش حقوق کودک مستلزم رویکردی کل‌نگر بوده و بایستی از تک‌بعدی و تفکیک‌پذیری حقوق کودک پرهیز شود.

وفایی، فضل‌الهی و صالحی‌فرد (۱۳۹۶) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی» نشان دادند که بعد علمی با ضریب اهمیت ۱/۷۸، بیشترین و بعد اقتصادی با ضریب اهمیت ۱/۳۳، کمترین توجه را به خود اختصاص داده است.

شبان (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «کودک‌زدایی در کتاب‌های درسی ابتدایی در ایران» به این نتیجه می‌رسد که کودکان در نظام آموزشی ایران، از طریق دو ساحت دین و سیاست، زودتر از حد طبیعی از کودکی خویش گرفته می‌شوند. در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی نشانه‌ها و مصادیقی وجود دارند که در تعجیل و به‌پیش راندن دنیای کودکی به دنیای بزرگسالی نقش ایفا می‌کنند.

آیتی، کیانی، خواجویی (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی براساس مؤلفه‌های حقوق کودک» به این نتیجه رسیدند که در کتاب‌های درسی به‌طور متوازن به مؤلفه‌های حقوق کودک توجه نشده است. همچنین نتایج پژوهش فائدی، چهارباشلو و خوشنویسان (۱۳۹۳) تحت عنوان «بررسی مؤلفه‌های حقوق کودکان در آموزش اجتماعی و هدیه‌های آسمانی» نشان داد که تنظیم محتوای کتاب‌های دوره آموزش ابتدایی براساس اصول جامعیت، مداومت، مشارکت و عملی‌بودن مؤلفه‌های حقوق کودک نبوده است.

پژوهشی با عنوان «حقوق کودکان در آموزش و پرورش و از طریق آن: چالش‌ها و فرصت‌ها» به این نتیجه رسید که دگرگونی دنیای امروز و فردا هم چالش و هم فرصتی است که آموزش و پرورش و حقوق کودکان با آن مواجه شده‌اند. نگرانی از حصول اطمینان از این که همه کودکان بدون توجه به ویژگی‌هایی چون جنسیت، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، پیشینه قومی، زبان، شهروندی، مذهب و ... موجب شده است حقوق کودکان در آموزش و پرورش و از طریق آن چالش‌هایی را در برگیرد که هم از نظر اجرا و هم از نظر آموزشی و اجتماعی فرصت‌هایی را که ایجاد کرده‌اند تغییر دهند (Moodi, 2021).

پژوهشی با عنوان «حقوق کودک در مدارس ابتدایی، وضعیت و انتظارات» به این نتیجه رسید که نظام آموزشی مسئولیت بزرگی در ایجاد شرایط مطلوب برای آموزش کودکان بر عهده دارند. چهار اصل کنوانسیون جهانی حقوق کودک که تضمین‌کننده سایر حقوق کودک است عبارتند از: حق زندگی، حق بقاء و توسعه، حق مصلحت کودک، حق مشارکت (Zonic & Stamatovic, 2019).

پژوهشی با عنوان «حقوق آموزش و پرورش کودکان با اصول جهانی» به این نتیجه رسید براساس داده‌های بین‌المللی کمیته حقوق کودک، هیچ کشوری وجود ندارد که

در آن همه کودکان آموزش قابل قبول در مقوله امنیت، دسترسی برابر به کیفیت خوب آموزشی، آموزش و یادگیری در فضایی که به هویت و فرهنگ و ارزش‌های آنها احترام بگذارد دریافت کنند (Karon, Laura, Harry, 2017).

پژوهشی با عنوان «آموزش و یادگیری حقوق بشر کودکان» نشان داد: ۱. کودکان باید در مورد حقوق خود آموزش ببینند زیرا آنها حق دارند مشارکت کنند و سازمان خود را توسعه دهند. ۲. کودکان به شناخت نیاز دارند و باید یاد بگیرند که چگونه به حقوق احترام بگذارند هم به عنوان یک شهروند و هم به عنوان یک تغییر اجتماعی. ۳. اگر در جوامع اصول مندرج در حقوق بشر رعایت گردد آموزش نقش حیاتی ایفا می‌کند (Lotta, 2016).

از پژوهش‌های فوق می‌توان استنباط کرد اغلب این پژوهش‌ها در سطح نظام آموزشی و مدرسه‌ای و کتاب‌های درسی صورت گرفته است و به صورت بنیادین و کلی به بررسی مؤلفه‌های حقوق کودک نپرداخته است. در اغلب این پژوهش‌ها رویکردی جزنگر در بررسی یک یا چند بعد حقوق کودک حاکم است. آن چه این پژوهش را نسبت به پژوهش‌های ذکر شده متمایز می‌سازد بررسی عمیق و اساسی منابعی است که اهداف، محتوا، برنامه‌درسی و به‌طور کلی نظام آموزش و پرورش متأثر از آن است، یعنی در واقع به‌جای بررسی کتب درسی و نظام آموزشی، ساختار بنیادی را مورد بررسی و نقد و تحلیل قرار داده است. هم‌چنین این پژوهش رویکردی کل‌نگر و جامع به ابعاد حقوق کودک داشته چرا که ابعاد حقوق کودک قابل تفکیک از یکدیگر نیستند، لذا به‌جای تأکید بر یک یا چند بعد حقوقی، ابعاد حقوقی شش‌گانه کودک را در تمامی اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش را بررسی و تحلیل کرده است.

سوالات پژوهش:

۱. حقوق کودک در پیمان‌نامه جهانی شامل چه ابعادی است؟
۲. چه عناصر و مفاهیمی در اسناد بالادستی با هر یک از ابعاد حقوق کودک در کنوانسیون مرتبط است؟
۳. وضعیت موجود مؤلفه‌های حقوق کودک در اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران چگونه است؟

روش پژوهش:

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوای مفهومی انجام یافته است؛ جامعه آماری پژوهش شامل اسناد پیمان نامه حقوق کودک و اسناد بالادستی نظام آموزشی بود. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و تمام‌شماری بود که تمامی اسناد مذکور انتخاب و به‌عنوان نمونه برابر جامعه مورد استفاده قرار گرفتند و از نمونه‌گیری صرف نظر شد. بدین معنی که ابتدا به شیوه مطالعات کتابخانه‌ای هر یک از اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش (سند تحول بنیادین، سند برنامه‌درسی ملی و سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴) مورد بررسی دقیق قرار گرفت. سپس مواردی را که با ابعاد شش‌گانه حقوق کودک مرتبط بود، دسته‌بندی گردید.

در این پژوهش از روش تحلیل جستجوی رابطه میان مفاهیم مختلف و بازشناسی روابط مفهومی استفاده گردید. بدین معنی ابتدا ابعاد و مؤلفه‌ها و شاخص‌های حقوق کودک در کنوانسیون جهانی به‌عنوان معیار و ملاک مقایسه، بررسی شد. سپس مطالعات کتابخانه‌ای محتوای اسناد بالادستی به‌صورت دسته‌بندی شده با معیارهای کنوانسیون جهانی حقوق کودک مقایسه و تحلیل اسنادی شد و نهایتاً بر این اساس، میزان هم‌خوانی یا ناهم‌خوانی مفاد اسناد بالادستی با مواد و مفاد کنوانسیون جهانی حقوق کودک مشخص گردید. برای گردآوری داده‌ها از روش گزارش مثبت اطلاعات و سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته با فهرست‌وارسی استفاده شد. برای روایی از فرمول اسکات و جهت اطمینان از نحوه کدگذاری یافته‌ها از دو نفر ارزشیاب استفاده شد. براساس فرمول ضریب کاپای کوهن، میزان توافق ۷۸٪ بدست آمد. برای تأمین پایایی این ابزار، از روش اسکات ۲۰ استفاده گردید، بدین صورت که سیاهه واریسی محتوا در اختیار هفت نفر از صاحب‌نظران قرار گرفت و ضریب توافق آنها بر اساس فرمول ذیل محاسبه شد.

$$C.R = \frac{\text{مقوله‌های مورد توافق}}{\text{کل مقوله‌ها}} \times 100$$

$$C.R = \frac{100 \times 44 + 45 + 45 + 44 + 46 + 45 + 47}{7 \times 47} \times 100$$

بر اساس فرمول اسکات ضریب توافق بین صاحب‌نظران پیرامون فرمول تحلیل محتوا،

۹۶/۴ به دست آمد که ضریب توافق بالا و قابل ملاحظه‌ای است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس تحلیل محتوای مفهومی اسناد بالادستی و مقایسه آن با ابعاد و مواد کنوانسیون جهانی حقوق کودک مبنی بر میزان توجه و رعایت مفاد کنوانسیون در این اسناد، جداول زیر ارائه گردیده است.

**جدول ۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های حقوق کودک به همراه مواد مربوط
در پیمان نامه جهانی کودک**

ابعاد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد پیمان نامه جهانی حقوق کودک	شاخص‌ها
حقوق مدنی / سیاسی	بها دادن به دیدگاه‌های کودک	مواد (۱۲، ۱۳، ۱۴)	حق کودک برای بیان آزادانه عقاید خود و کسب اطلاعات بدون توجه به مرزها حق آزادی اندیشه، عقیده و مذهب
	حق مشارکت و آزادی‌های مدنی	مواد (۱۵، ۱۶)	حق کودک در مورد آزادی اجتماعات و شرکت در مجامع مسئله‌آمیز حمایت قانونی از عزت و آبروی کودک در برابر هرگونه مداخلات و تعرضات
	حمایت از کودک در برابر اشکال خشونت	مواد (۲۱، ۳۲، ۱۹، ۲۰، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰)	حمایت از کودک در برابر کلیه اشکال خشونت جسمی یا روانی، بی‌توجهی یا سهل‌انگاری، سوء رفتار و بهره‌کشی توسط هر شخص و افرادی حتی والدین تلاش برای بهبود جسمی و روانی کودک در صورت بروز اشکال خشونت برخورداری از کمک‌های حقوقی در دادگاه‌ها پرهیز از زندانی کردن کودک برای مدتی زیاد، اعدام و حبس ابد
حقوق اجتماعی	عدم تبعیض	ماده (۲)	تعلق حقوق کودک به همه کودکان بدون هیچ‌گونه تبعیض
	رعایت منافع کودکان	ماده (۳)	اولویت منافع کودک در تمامی اقدامات و برخورداری از هر نوع تسهیلات
	حق آمادگی کودک برای زندگی	ماده (۲۹)	آماده شدن کودک برای زندگی مسئولانه با روحیه تفاهم و صلح، مساوات بین (زن و مرد) و دوستی میان مردمان و گروه‌های قومی، ملی و مذهبی

جدول ۱. (ادامه)

ابعاد حقوق کودک	مؤلفه های حقوق کودک	مواد پیمان نامه جهانی حقوق کودک	شاخص ها
حقوق فرهنگی	حق برخورداری از هویت فرهنگی، ارزشی و زبانی	مواد (۲۹،۳۰)	● احترام به هویت فرهنگی، ارزشی و زبانی مادری کودک
	حق برخورداری از فعالیت های فرهنگی و هنری	ماه (۳۱)	● حق کودک برای استراحت و داشتن اوقات فراغت و فعالیت های تفریحی متناسب با سن خود ● مشارکت آزادانه در فعالیت های فرهنگی و هنری و داشتن فرصت های برابر برای فعالیت های فرهنگی و هنری
	جهان شمولی حقوق کودک	ماده (۲۹)	● افزایش احترام به حقوق بشر (کودک) و آزادی های فرهنگی ● رشد شخصیت همه جانبه کودکان تا حد امکان
حقوق اقتصادی	حق تأمین	مواد (۵،۶،۲۰)	● حقوق و مسئولیت های والدین در پرورش کودکان، حق کودک برای زندگی با والدین و ارتباط با آنها در صورت جدایی ● حمایت و مساعدت دولت از کودک محروم از خانواده
	حق برخورداری از منزلت و حمایت	مواد (۲۲،۲۳،۳۲،۳۳،۳۴،۳۵) (۳۶،۳۷،۳۸،۳۹،۴۰)	● توجه ویژه به مراقبت و حمایت از کودکان به ویژه کودکان معلول و بی سرپرست ● حمایت از کودکان در برابر استفاده از مواد مخدر ● حمایت از کودکان در برابر سوء استفاده، بهره کشی، استثمار کردن آنها ● پرهیز از به کارگیری کودکان که موجب توقف تحصیل او شود ● حق دسترسی به مشاوره حقوقی ● حمایت از کودکان آسیب دیده از جنگ و بدمداری
	حق برخورداری از زندگی سالم	ماده (۶)	● حق ذاتی کودکان برای زندگی سالم و غیرقانونی بودن به کار گماردن کودک
حقوق بهداشتی	حق زیست و رشد	مواد (۸، ۷)	● رعایت حقوق طبیعی کودک برای زندگی ● وظیفه دولت ها در تأمین بقاء و رشد کودک و حمایت از هویت کودک

جدول ۱. (ادامه)

ابعاد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد پیمان نامه جهانی حقوق کودک	شاخص‌ها
حقوق بهداشتی	حق برخورداری از بهداشت	مواد (۱۸،۲۶،۲۷)	مسئولیت مشترک والدین و دولت در فراهم کردن زندگی مناسب برای رشد و پرورش کودک حق برخورداری کودک از بیمه و تأمین اجتماعی
	حق تمامیت جسم و روان	مواد (۱۹،۲۴)	تدوین برنامه‌های اجتماعی جهت فراهم نمودن پشتیبانی لازم از کودک پیگیری و شناسایی موارد سوء رفتار با کودک برخورداری از بالاترین معیارهای بهداشتی و تسهیلات لازم برای درمان و بازیابی سلامت جسمی و روحی کودکان
حقوق تربیتی	حق دسترسی به آموزش و پرورش رایگان	مواد (۲،۲۲،۲۳،۲۷)	آموزش و پرورش در طول تمام مراحل دوران کودکی و بعد از آن برابری فرصت‌ها و دسترس به آموزش و پرورش رایگان
	حق برخورداری از آموزش و پرورش با کیفیت	مواد (۳،۵،۶،۱۲،۱۷،۲۹)	یادگیری و ارزیابی برنامه درسی وسیع و فراگیر مرتبط با حقوق کودک
	احترام به شأن انسانی کودک در محیط آموزشی	مواد (۲۸،۲۹)	انجام اقداماتی جهت تشویق به حضور منظم در مدارس کاهش موارد ترک تحصیل و تضمین انضباط مدارس مطابق با شأن انسانی کودک ترتیب محیط امن و سالم برای کودک

جدول شماره ۱ بیانگر ابعاد شش‌گانه حقوق کودک است که برای هر یک از این ابعاد، ۳ مولفه و مواد و مفاد پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک تعیین گردید. برای هر این ابعاد، مولفه‌ها مواد و مفاد کنوانسیون، و نهایتاً شاخص مرتبط با هر مولفه به عنوان ملاک مقایسه مشخص گردید.

جدول ۲. ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های حقوق کودک در اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران

ابعاد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد اسناد بالادستی	شاخص‌ها
دیدگاه‌های کودک	بها دادن به	سند تحول (اهداف عملیاتی) (بیانیه ارزشی ۹)	بهره‌گیری از نظرات دانش‌آموزان در اصلاح قوانین و مقررات و طرح و برنامه‌های مرتبط با آنها توسعه مهارت‌های ارتباطات انسانی و اخلاقی با کودکان درک مفاهیم سیاسی و مدنی و احترام به قانون و اندیشه‌ورزی در آنها رویارویی مسئولانه و خردمندانه با تحولات سیاسی و مدنی
		سند برنامه درسی ملی (حوزه تربیت و یادگیری)	ایجاد فرصت برای به چالش کشیدن ارزیابی خود و دیگران در مسائل سیاسی و ملی و جهانی احترام به توانایی انتخاب، تصمیم‌گیری و خویشتن‌داری کودک
		سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴	تأکید بر رویکرد مدیریت مشارکتی و نقدپذیری محیط آموزشی جهت بار آوردن فراگیران خودارزیاب و پاسخگو و منتقد
حقوق مدنی / سیاسی	حق مشارکت و آزادی‌های مدنی	سند تحول (راهکار ۸/۳؛ ۲/۲)	بسترسازی برای حضور فعال کودکان در تشکل‌های رسمی و قانونی افزایش کارآمدی شوراهای دانش‌آموزی و فراهم کردن زمینه مشارکت آنها در فرایند تعلیم و تربیت مدرسه
		سند برنامه درسی ملی (اصل ۳-۳) (مساو‌تهای تربیتی)	تأکید بر نقش فعال، داوطلبانه و آگاهانه کودکان در فرایند تعلیم و تربیت تقویت روحیه پرسشگری، نقد و خلاقیت درونی شناخت خود و ظرفیت‌ها و علم نسبت به روابط و نقش خود و افراد در زندگی
		سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴	ایجاد فرصت شنیدن سخنان و نظرات کودکان در محیط آموزشی
حمایت از کودکان در برابر اشکال خشونت		سند تحول (بیانیه ارزشی شماره ۹) (راهکار ۴/۳؛ ۴-۱۶/۲)	تأکید بر حفظ کرامت ذاتی و اکتسابی انسان و کسب فضایل اخلاقی ارائه خدمات مشاوره‌ای و تربیتی در همه سطوح تحصیلی برای افزایش سلامت جسمی و روحی کودکان ارائه خدمات مشاوره‌ای به خانواده‌های آسیب‌پذیر و آسیب‌زا برای همسوسازی با اهداف و روش‌های تربیتی مدرسه توجه به شرایط روحی فراگیران در سنین بلوغ و ارائه مشاوره و آموزش‌های دینی و اخلاقی به آنها

جدول ۲. (ادامه)

ابعد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد اسناد بالادستی	شاخص‌ها	
حقوق مدنی / سیاسی (ادامه)	حمایت از کودکان در برابر اشکال خشونت	سند برنامه درسی ملی (بند ۳ اصول ارزشیابی)	پرهیز از بکارگیری روش‌های اضطراب‌آور و مایوس کننده جهت حفظ شأن و کرامت انسانی کودکان پرهیز از هر گونه تنبیه بدنی و روحی و توهین به کودکان و تأکید بر تشویق و ترغیب و مشاوره و راهنمایی کودکان	
		سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴	ایجاد محیط آموزشی تأمین کننده نیازهای فردی و اجتماعی، اخلاقی، علمی، امن و سالم و بانشاط	
	عدم تبعیض	سند تحول (بیانیه ارزشی ۹)	تأکید بر حفظ کرامت ذاتی و اکتسابی کودکان	
حقوق اجتماعی	رعایت منافع کودکان	سند برنامه درسی ملی (اصل ۷-۳) (مبانی انسان‌شناختی)	تأکید بر ویژگی‌های مشترک به تفاوت‌های محیطی، فردی و جنسیتی کودکان در برنامه درسی و تربیتی طراحی و تدوین برنامه‌درسی و تربیتی برای تمامی کودکان (عادی، نیازهای ویژه، استعدادهای درخشان) برخورداری کودکان از کرامت الهی، شأن و حقوق یکسان	
		سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)	متناسب‌سازی محیط فیزیکی، آموزشی و تربیتی با نیازها و تفاوت‌های جنسیتی کودکان	
		سند تحول (بیانیه ارزشی ۲۱) اهداف عملیاتی (راهکار ۱-۱)	تأکید بر مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و داشتن مهارت‌های مورد نیاز جامعه در کودکان ایجاد فرصت برای بروز استعداد و توانایی کودکان و برای مسئولیت به آنها انعطاف‌پذیر بودن برنامه‌درسی به تفاوت‌های فردی، جنسیتی محیطی، خانوادگی و شهری و روستایی کودکان	
	حق آمادگی کودک برای زندگی	سند برنامه درسی ملی (اصل ۷-۳)	سند تحول (افق ۱۴۰۴)	پذیرا بودن محیط آموزشی نسبت به هدایت استعدادها و پاسخ‌گویی به نیازها و علایق کودکان
		سند تحول (بیانیه ارزشی ۱۱:۵؛ ۲۳) (راهکار ۲-۱۶)	رعایت اقتضانات هویت جنسی و ویژگی‌های دوران بلوغ کودکان در برنامه و روش‌های تربیتی تکوین و تعالی جنبه‌های انسانی هویت دانش‌آموزان برای تقویت روابط حق‌مدار و عدالت‌گستر با همه انسان‌ها زمینه‌سازی کسب شایستگی‌های پایه با تأکید بر خصوصیات مشترک اسلامی، ایرانی، انقلابی پرورش فراگیران جهت درک مفاهیم اجتماعی و تدبیر در آنها و رویارویی عقلایی با تحولات	

جدول ۲. (ادامه)

شاخص‌ها	مواد اسناد بالا دستی	مؤلفه‌های حقوق کودک	ابعاد حقوق کودک
تأکید بر توانایی لازم دانش‌آموزان جهت مشارکت آزادانه در فعالیت‌های اجتماعی توجه به آمادگی همه‌جانبه کودک در طراحی و اجرای انواع برنامه‌های ارزشیابی توجه به شکوفاسازی قابلیت‌ها، تجربیات، ظرفیت و توانایی‌های گوناگون کودک تناسب محتوا با نیازهای حال و آینده، علایق و ویژگی‌های روان‌شناختی دانش‌آموز پاسخ‌گویی برنامه‌داری به نیازهای دانش‌آموزان و داشتن انعطاف و پرهیز از افراط و تفریط	سند برنامه درسی ملی (حوزه تربیت و یادگیری) (اصول حاکم بر ارزشیابی) (اصل ۳-۶ و ۳-۸) (سند ۴-۱ رویکردهای کلی) بند ۳-۴ رویکردهای کلی	حقوق اجتماعی (ادامه)	حقوق اجتماعی (ادامه)
پاسخ‌گویی محیط آموزشی به نیازها و علایق و رغبت کودکان در راستای مصالح نظام اسلامی پیوند ویژه مدرسه با موضوعات و مسائل اجتماعی با حضور فعال در حیات اجتماعی کودکان	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)		
تقویت گرایش به زبان و ادبیات فارسی به عنوان زبان مشترک توجه به زبان مادری در آموزش و پرهیز از انکار آن دادن اجازه به پیروان ادیان و مذاهب رسمی جهت آموزش ویژه مذهبی تحت نظارت دولت توانمندسازی دانش‌آموزان مناطق محروم، حاشیه شهرها و مناطق دوزبانه با نیازهای ویژه	سند تحول (بیانیه ارزشی شماره ۲۱) (اصول ۱۴، ۱۳، ۱۲) قانون اساسی مصرح در سند تحول (راهکار ۳-۵)		
نقش فعال و انعطاف‌پذیر برنامه درسی در برخورد با فرهنگ ملی و خرده‌فرهنگ‌ها تأکید بر اهمیت فرهنگ و هویت ملی و نقش آن در استقلال و عزت‌نفس و مقابله با از خودبیگانگی تأکید بر فرهنگ اسلامی، ایرانی جهت آمادگی دین‌داری و عمل به وظایف تأکید برنامه درسی بر اصلاح و ارتقاء فرهنگ جامعه توجه به خصوصیات متفاوت فرهنگی انسان‌ها ضمن داشتن فطرت مشترک	سند برنامه کد ملی (مبانی جامعه‌شناختی) (حوزه تربیت و یادگیری) (ساحت‌های تربیت) (بند ۱۱/۷/۱:۱/۲/۲:۳/۷)	حق برخورداری از هویت فرهنگی، ارزشی و زبانی	حقوق فرهنگی و زبان
لزوم توجه به فرهنگ اسلامی و اعتلای آن و تعمیق باور به ارزشمندی فرهنگ ایرانی اسلامی	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)		

جدول ۲. (ادامه)

ابعد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد اسناد بالادستی	شاخص‌ها
حقوق فرهنگی (ادامه)	حق برخورداری از فعالیت‌های فرهنگی و هنری	سند تحول اهداف عملیاتی (بیانیه ارزشی ۲)	شناخت، پرورش هدایت ذوق و استعداد‌های هنری و زیبایی‌شناسی شناسایی نیازها و علایق دانش‌آموزان در زمینه‌های فرهنگی و هنری معرفی مراکزی برای مدرسه جهت گذراندن اوقات فراغت (کانونها، موزه‌ها، اردوی) به کودکان فراهم کردن زمینه‌های مشارکت دانش‌آموزان در اداره مدرسه و انجام پژوهش استمرار فرهنگ اسلامی ایرانی از طریق ارزیابی آگاهانه و نقادانه در مقایسه با سایر فرهنگ‌ها
		سند برنامه درسی ملی (حوزه تربیت و یادگیری فرهنگ و هنر) (حوزه تربیت و یادگیری معارف اسلامی)	درک ایده‌های هنری و مهارت‌های هنری و ابراز هنر و میراث فرهنگی در عرصه (کشف معنا و خلق معنا) غنی‌سازی اوقات فراغت دانش‌آموزان به منظور رشد همه‌جانبه شخصیت آنها تأکید بر آمادگی در دین‌داری و عمل به وظایف دینی و مشارکت در پیشرفت نظام جهانی
		سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)	تأکید محیط آموزشی بر نگرش و مهارت‌های پایه در خلق آثار فرهنگی و هنری و رویکرد تربیت هنری ارائه آموزش‌ها و فعالیت‌های مختلف هنری، علمی، فرهنگی، ورزشی، خدماتی در مدارس و اماکن پرورشی برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات پرورشی و فرهنگی
جهان شمولی حقوق کودک	سند تحول (اهداف عملیاتی)	ایجاد توانمندی لازم در کودکان جهت خلق آثار فرهنگی و هنری و تلاش برای حفظ و تعالی میراث فرهنگی	
	(سند برنامه درسی ملی) (حوزه تربیت و یادگیری فرهنگ و هنر) (سند‌های ۱/۲/۹؛ ۱/۲/۲؛ ۱/۲/۳۱؛ ۱/۲/۸؛ ۱/۲/۴)	دستیابی به سواد فرهنگی و هویت‌بخشی و ایجاد شور و نشاط و ابراز وجود به زبان هنری درک اثر بر پایه زیباشناسی و تجزیه و تحلیل، نقد آثار فرهنگی و هنری ایجاد ارتباط بین مفاهیم درسی با موقعیت‌های زندگی کودکان توجه به ابعاد شخصیتی کودک جهت رسیدن به انسان متعادل برخورداری انسان از کرامت الهی و شأن یکسان در نظام آفرینش لزوم توجه به رشد و تعالی مداوم استعداد‌های متنوع انسان	

جدول ۲. (ادامه)

ابعاد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد اسناد بالا دستی	شاخص‌ها
حقوق اقتصادی	جهان شمولی حقوق کودک	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)	نظارت محیط آموزشی بر ویژگی، نیازها و فطرت الهی دانش‌آموزان و نیازهای اساسی جامعه برخورداری از رویکرد نوآورانه، پژوهشگرانه و واقع‌بینانه متناسب با فطرت الهی انسان
	حق تأمین	(اهداف عملیاتی) سند تحول (راهکار شماره ۴-۴)	پیش‌بینی اعتبارات خاص برای ارائه خدمات آموزشی و تربیتی به کودکان گروه‌های آسیب‌دیده و مشکل‌دار تأکید بر افزایش مشارکت خانواده‌ها در فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدرسه فراهم کردن زمینه مناسب مشارکت اولیاء (تشکیل کمیته اولیاء و مربیان)
	حق برخورداری از منزلت و حمایت	(مبانی ۱/۵/۱۵ و ۱/۵/۱۶) سند برنامه درسی ملی	تأکید بر خانواده به عنوان مهم‌ترین ارکان در تربیت فرزندان و بر تعامل عاطفی والدین با فرزندان
	حق برخورداری از منزلت و حمایت	(سند تحول) اهداف عملیاتی (راهکار ۷-۳) (بیانیه ارزشی شماره ۹)	گسترش عدالت آموزشی و تأمین فرصت‌ها و امکانات مناسب آموزشی و پرورشی برای کودکان با نیازهای ویژه لزوم توجه به آموزش و پرورش کودکان دارای مشکلات (جسمی، حرکتی، یادگیری و ...) ارائه خدمات مشاوره‌ای و تربیتی در همه سطوح تحصیلی برای افزایش سلامت جسمی و روحی کودکان تأکید بر حفظ عزت و کرامت ذاتی و اکتسابی کودکان و کسب فضایل اخلاقی شناسایی دانش‌آموزان در معرض ناهنجاری‌های سازشی و اخلاقی و معرفی به مراکز مرتبط جهت حل مشکل
حق برخورداری از منزلت و حمایت	(ساحت‌های تربیت) برنامه درسی ملی (حوزه تربیت و یادگیری مهارت‌های زندگی) برنامه درسی ملی (بند ۲۱/۴؛ ۲۰/۳؛ ۲۱/۴) (بند ۵) زمان تعلیم و تربیت سند برنامه درسی ملی (بند ۵ ساختار آموزشی) سند برنامه درسی ملی	بهره‌گیری از مهارت‌های پایه برای شکل‌دهی هویت حرفه‌ای آینده کودکان آموزش مهارت‌های زندگی و شایستگی لازم برای خود‌مدیریتی در اداره امور زندگی آموزش مهارت‌های خود‌مراقبتی به کودکان در زمینه آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر توجه متعادل و منسجم به نیازهای گسترده و متنوع انسان مسئولیت آموزش و پرورش در زمینه‌سازی لازم برای هدایت و غنی‌سازی زمان غیر رسمی تعلیم و تربیت در خانه، مدرسه و خارج از مدرسه	
		سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)	تعامل مستمر و مؤثر خانواده با مدرسه جهت اثربخش کردن تربیت و یادگیری شناسایی دانش‌آموزان پرخطر و بازتوانی آنها

جدول ۲. (ادامه)

شاخص‌ها	مواد اسناد بالا دستی	مؤلفه‌های حقوق کودک	ابعاد حقوق کودک
کسب شایستگی عام حرفه‌ای و مهارتی و هنری زمینه‌ساز کار مولد درک مفاهیم اقتصادی از طریق کار و تلاش گسترش و تنوع دادن به حرفه و مهارت‌های مورد نیاز جامعه و برنامه‌ریزی در همه دوره برای همه دانش‌آموزان	سند تحول (اهداف کلان) (بیانیه ارزشی شماره ۲۴) سند تحول (هدف عملیاتی شماره ۳) سند تحول (راهکار ۶-۱)	حق برخورداری از زندگی سالم	حقوق اقتصادی (ادامه)
امانت الهی بودن کودک آشنایی با روابط، نقش و حقوق و وظایف خود، افراد و اهمیت آنها در زندگی اقتصادی	سند برنامه درسی ملی (بند ۷ و ۱۰۴) رویکرد کلی به دانش‌آموز (ساحت‌های تربیت) (ساحت‌های تربیت و یادگیری)		
آشنایی کودک با تأثیر کار و تلاش در پیشرفت فردی و اجتماعی توسط محیط آموزشی تنظیم و اجرای برنامه جامع کارآفرینی و مهارت‌های آموزشی برای تمام دوره‌های تحصیلی در محیط آموزشی	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)		
تأکید بر سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده کودکان به عنوان یک ارزش پرورش کودکان جهت درک مفاهیم و ارتقای سلامت فردی و بهداشت محیطی	سند تحول (بیانیه ارزشی شماره ۱) (اهداف عملیاتی ۶)	حق زیست و رشد	حقوق بهداشتی
تأکید بر لزوم حفاظت و توسعه زیست بوم شهری و روستایی و محیط طبیعی کودک تأکید بر رشد و تکامل کودک، اصول تغذیه صحیح و رعایت آداب بهداشتی با توجه به سطح کیفی زندگی	سند برنامه درسی ملی (مبانی انسان‌شناختی) (بند ۵۹-۴-۱) (حوزه یادگیری تربیت بدنی)		
تضمین سلامت فردی و اجتماعی کودکان توسط محیط مدرسه	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)		
تأمین و تخصیص منابع برای رشد و توانمندسازی دانش‌آموزان مناطق محروم طراحی و تدوین برنامه آموزشی متناسب با نیازها و نقش جنسیت‌ها تهیه و تدوین محتوای آموزشی برای دانش‌آموزان جهت آشنایی با ویژگی، نیازها و وظایف خانواده	سند تحول (راهکار ۴-۵-۶-۵-۶-۵-۴) (۳/۷:۴)	حق برخورداری از بهداشت	

جدول ۲. (ادامه)

شاخص‌ها	مواد اسناد بالا دستی	مؤلفه‌های حقوق کودک	ابعاد حقوق کودک
● تأکید بر مهارت‌های حرکتی و آمادگی جسمانی کودکان ● تأکید بر تفریحات و اصول تغذیه سالم و متوازن ● ایمنی و پیشگیری کودکان از آسیب‌های فردی و جمعی در ابعاد مختلف ● استقرار نظام بهداشت و ایمنی در مدارس بر اساس استانداردهای مربوطه	سند برنامه درسی ملی (حوزه یادگیری تربیت بدنی)	حق برخورداری از بهداشت	حقوق بهداشتی (ادامه)
● توجه کافی به شرایط روحی دانش‌آموزان در سنین بلوغ و ارائه مشاوره به آنها ● امین سلامت جسمانی و بهداشت روانی با فراهم کردن شرایط مناسب ● انجام معاینات دوره ای کودکان ● شناسایی کودکان دارای ناهنجاری جسمی و معرفی به کانونهای حرکات اصلاحی	سند تحول (راهکار ۱۶/۳) اهداف عملیاتی	حق تمامیت جسم و روان	
● داشتن نظام مراقبت از سلامت جسمانی و روانی با تأکید بر سلامت فرد، خانواده و اجتماع ● رعایت آداب بهداشتی و کسب مهارت‌های ایمنی	سند برنامه درسی ملی (حوزه یادگیری تربیت بدنی)	حق تمامیت جسم و روان	
● ایجاد فضای فیزیکی مناسب با توجه به شاخص‌های آموزش و پرورش ● رعایت بهداشت در مدارس و مجهز بودن به ملزومات بهداشتی مورد نیاز ● استاندارد بودن و ایمنی ساختمان مدرسه و فضا و تجهیزات	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)	حق تمامیت جسم و روان	
● تأکید بر آموزش و پرورش عمومی رایگان و اجباری برای کودکان ● عدالت تربیتی در ابعاد کمی، همگانی و عدالت کیفی با رعایت تفاوت‌های فردی، جنسیتی، فرهنگی و جغرافیایی ● گسترش و تأمین همه‌جانبه عدالت آموزش و تربیتی ● برنامه‌ریزی و تمهید مقدمات برای پوشش کامل دوره آموزش عمومی	سند تحول (کلیات) (بیانیه ارزشی ۱۶) (هدف عملیاتی ۳) (راهکار ۲-۵)	حق دسترسی به آموزش و پرورش رایگان	حقوق تربیتی / آموزشی
● طراحی و تدوین برنامه‌های درسی و تربیتی برای تمامی دانش‌آموزان به صورت پیوسته و یکپارچه با رعایت انعطاف‌پذیری	سند برنامه درسی ملی (بند ۱/۲/۲) (اصل ۱۱-۳) (رویکرد کلی)	حق دسترسی به آموزش و پرورش رایگان	
● فراهم کردن زمینه بهبود موقعیت دانش‌آموزان و ارتقاء یادگیری با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های محیطی	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)	حق دسترسی به آموزش و پرورش رایگان	

جدول ۲. (ادامه)

ابعاد حقوق کودک	مؤلفه‌های حقوق کودک	مواد اسناد بالادستی	شاخص‌ها
حقوق تربیتی / آموزشی (ادامه)	حق برخورداری از آموزش و پرورش با کیفیت	سند تحول (راهکارهای ۲-۵؛ ۷-۵؛ ۳-۱۶؛ ۲-۱۶؛ ۱-۱؛ ۲-۱)	برنامه‌ریزی برای پوشش کامل دوره آموزش عمومی و برخورداری از کیفیت آموزش در مناطق مختلف تأکید بر ایجاد تنوع در فرصت‌های تربیتی در مراکز آموزش برای پاسخ به نیازهای کودکان طبقه‌بندی و متناسب‌سازی موضوعات تربیتی و اخلاقی با مراحل رشد و ویژگی‌های کودکان متناسب‌سازی حجم و محتوای کتب درسی، ساعات و روزهای آموزشی با توانمندی و ویژگی‌های کودکان
	تناسب محتوا با نیازهای حال و آینده و علایق و ویژگی‌های روان شناختی کودکان	سند برنامه درسی ملی (اصل‌های ۴: ۷-۳؛ ۳-۳؛ ۳-۶؛ ۳-۹) (حوزه تربیت و یادگیری)	تناسب محتوا با نیازهای حال و آینده و علایق و ویژگی‌های روان شناختی کودکان توجه به نقش فعال کودکان در فرایند یادگیری و برنامه‌درسی توجه به نیازهای گوناگون کودکان در سطوح ملی، منطقه‌ای، ملی و جهانی در برنامه‌درسی تأمین زمینه کسب شایستگی و مهارت‌های لازم برای معناداری یادگیری و پیوستگی تجرب یادگیری در زندگی برای کودکان از طریق برنامه‌درسی تأکید بر آموزش مهارت‌های زندگی جهت کسب شایستگی لازم برای خود مدیریتی در امور زندگی
	توانمندسازی دانش‌آموزان ساکن مناطق محروم و دوزبانه با نیازهای ویژه با تأکید بر ایجاد فرصت‌های آموزشی	سند تحول (راهکارهای ۳-۵؛ ۶-۵) (بیانیه ارزشی ۹) (راهکارهای ۷-۵؛ ۱-۹)	توانمندسازی دانش‌آموزان ساکن مناطق محروم و دوزبانه با نیازهای ویژه با تأکید بر ایجاد فرصت‌های آموزشی تنظیم و اجرای برنامه جامع و مهارت آموزشی برای همه دانش‌آموزان در سراسر دوره تحصیلی طراحی و تدوین برنامه تعلیم و تربیت انعطاف‌پذیر متناسب با شخصیت و ویژگی و استعداد‌های کودکان ایجاد تسهیلات قانونی و ساز و کار تشویقی و انگیزشی (مادی و معنوی) برای مشارکت‌پذیری دانش‌آموزان
احترام به شأن انسانی در برخورد با کودک در محیط آموزشی	سند برنامه درسی ملی (اصل ۱۰ حاکم بر ارزشیابی) (بند ۱/۲/۱۲) (رویکرد ۴-۶؛ ۱-۴) (اصل ۳ اصول حاکم بر ارزشیابی) (مبانی روان‌شناختی ۱/۶/۱۱ و ۱/۶/۱۵) (اصل ۵-۵ ارزشیابی)	تأکید اصول ارزشیابی بر حفظ شأن و کرامت انسانی و تقویت خودپنداره مثبت و پرهیز از روش‌های اضطراب‌آور و مایوس‌کننده کودک از اراده و انگیزه برخوردار است و در فرایند یاددهی یادگیری نقش اساسی دارد تلقی کاستی‌های یادگیری به عنوان فرصتی برای بهبود موقعیت کودک می‌داند تقویت زمینه رشد کودکان از طریق انگیزش‌های درونی و برونی به موقع رعایت حقوق متوازن و متعادل دانش‌آموزان در سطوح مختلف	
طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با استانداردهای تربیتی متناسب‌سازی فضاهای فیزیکی، آموزشی و تربیتی با نیازهای ویژه و تفاوت‌های جنسیتی کودکان	سند چشم‌انداز (افق ۱۴۰۴)		

جدول شماره ۲ بیانگر ابعاد، مولفه ها، مفاد و شاخص های پیمان نامه جهانی حقوق کودک و ابعاد، مولفه، و شاخص های مرتبط در اسناد بالادستی به منظور مقایسه و تحلیل است. در تحلیل و مقایسه اسناد بالادستی با کنوانسیون جهانی حقوق کودک وجه اشتراک و افتراق مشخص گردید. از جمله وجه اشتراک اسناد بالادستی با پیمان نامه جهانی کودک می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. در اسناد بالادستی و کنوانسیون جهانی حقوق کودک بر آماده شدن کودک برای زندگی مسئولانه تأکید شده است (حقوق اجتماعی).

۲. در هر دو سند رشد شخصیت همه جانبه کودک مورد توجه خاص قرار گرفته است (حقوق فرهنگی).

۳. در هر دو سند بر برخورداری کودکان از حقوق ذاتی یکسان تأکید گردیده است (حقوق اجتماعی).

۴. در هر دو سند بر شناخت و پرورش ذوق و استعداد هنری کودکان جهت مشارکت در فعالیت های فرهنگی و هنری تأکید شده است (حقوق فرهنگی).

۵. در هر دو سند حفظ کرامت انسانی کودک و توجه به شرایط روحی آنها مورد تأکید قرار گرفته است (حقوق مدنی / سیاسی).

۶. در هر دو سند بر حق کودک برای زندگی با والدین تأکید شده است (حقوق اقتصادی).

۷. آموزش و پرورش رایگان و اجباری برای کودکان مورد تأکید هر دو سند بوده است (حقوق تربیتی).

۸. تأکید بر عدالت آموزشی و برابری فرصت ها برای کودکان در هر دو سند مورد توجه بوده است (حقوق تربیتی).

۹. در هر سند بر محیط آموزشی ایمن، جذاب و با نشاط برای کودکان تأکید شده است (حقوق تربیتی).

علاوه بر وجه اشتراک، اسناد فوق الذکر دارای وجه افتراق هایی بوده اند که در ذیل به برخی از آنها اشاره می شود:

۱. بر اساس موارد فوق بیشترین همخوانی اسناد بالادستی با کنوانسیون جهانی حقوق کودک در کلیات بوده است و در اهداف و راهبردهای اجرایی همخوانی چندانی مشاهده نشد.

۲. در تمامی مفاد پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک بر کودک بودن و کودکی کردن تأکید شده است ولی در اسناد بالادستی کودک، تأکید صریحی در این زمینه نشده است بلکه بر رشد و بالندگی کودک تأکید شده که بایستی سریعاً به بزرگسالی برسد.

۳. در کنوانسیون جهانی، کودک از حق آزادی اندیشه و عقیده و شرکت در مجامع برخوردار است ولی در اسناد بالادستی این حق توسط قوانین و مقررات مشخص و محدود به تشکل‌های قانونی و رسمی است (حقوق مدنی / سیاسی).

۴. طبق مفاد کنوانسیون جهانی، کودک از حمایت همه‌جانبه و خدمات مشاوره‌ای متناسب برخوردار است در صورتی که در اسناد بالادستی تنها به ارائه خدمات مشاوره‌ای و تربیتی جهت همسو کردن کودک با اهداف و روش‌های تربیتی بسنده شده است (حقوق مدنی / سیاسی).

۵. در کنوانسیون جهانی اولویت بر منافع کودک در تمامی اقدامات قرار داده شده است در حالی که در اسناد بالادستی بر توجه به ویژگی‌های کودک در طراحی برنامه‌ها آن‌هم به صورت محدود تأکید شده است (حقوق اجتماعی).

۶. طبق مفاد کنوانسیون جهانی، کودک از حق برخورداری از فرهنگ و مذهب و اعمال آن با استفاده از زبان خود برخوردار است؛ در حالی که در اسناد بالادستی مطابق اصل‌های ۱۱۴-۱۳-۱۲ قانون اساسی مصرح در سند تحول بنیادین این حق منوط به کسب مجوز قانونی و زیر نظارت دولت صورت می‌گیرد (حقوق فرهنگی).

۷. بر اساس مفاد پیمان‌نامه جهانی، توجه ویژه به مراقبت و حمایت از کودکان (کودکان بی‌سرپرست، محروم، آسیب دیده، مشکل‌دار، معلول و...) باید توسط دولت مورد حمایت و مساعدت قرار گیرند؛ در حالی که در اسناد بالادستی حمایت از این گروه از کودکان تنها از لحاظ آموزشی و تربیتی مورد توجه بوده است (حقوق اقتصادی).

۸. در کنوانسیون جهانی بر عدم به‌کارگماردن کودک و حق ذاتی او برای زندگی سالم تأکید شده است در حالی که در اسناد بالادستی بر آشنایی کودک با تأثیر کار و آمادگی برای بهره‌گیری از هویت حرفه‌ای تأکید شده است (حقوق اقتصادی).

۹. در پیمان‌نامه جهانی بر حق برخورداری کودک از بیمه و تأمین اجتماعی و بالاترین معیارهای بهداشتی و تسهیلات درمان تأکید شده است؛ در حالی که این موارد در

اسناد بالادستی تنها در خصوص کودکان خاص آن‌هم در مقیاسی محدود مورد توجه بوده است (حقوق بهداشتی).

۱۰. در سند کنوانسیون بر برنامه‌درسی وسیع و فراگیر مرتبط با کودک و حقوق او تأکید شده در حالی که در اسناد بالادستی بر برنامه‌درسی به صورت یکنواخت و پیوسته برای کودکان تأکید شده است (حقوق تربیتی).

۱۱. در سند جهانی حقوق کودک، انجام اقدامات جهت تشویق کودک به حضور منظم در مدرسه و کاهش ترک تحصیل تأکید شده در صورتی که در اسناد بالادستی به مقوله ترک تحصیل و راه‌های کاهش آن اشاره‌ای نشده است (حقوق تربیتی).

۱۲. در سند جهانی بر فراهم کردن امکانات برای رشد و پرورش کودک توسط والدین با مساعدت دولت تأکید شده در حالی که در اسناد بالادستی این مسئله بیشتر بر عهده والدین بوده و مساعدت دولت اغلب در حوزه تربیتی خلاصه شده است (حقوق بهداشتی).

۱۳. برخلاف پیمان نامه جهانی حقوق کودک در اسناد بالادستی علیرغم تأکید بر رعایت علایق، تفاوت‌ها و ویژگی‌های کودکان در برنامه درسی و فعالیت‌های آموزشی در عمل بر رویکرد محتوا محور و نقش مرجعی معلم بیشتر تأکید شده است.

۱۴. طبق کنوانسیون جهانی حقوق کودک، تمامی کودکان از خدمات مشاوره‌ای، تربیتی، بهداشتی و غیره در هر سنی برخوردارند؛ در حالی که در اسناد بالادستی اغلب خدمات مشاوره‌ای و تربیتی به کودکان در سنین بلوغ آن‌هم به صورت محدود اختصاص داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی ابعاد و مؤلفه‌های حقوق کودک در پیمان نامه جهانی و اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران انجام یافته است. یافته‌های پژوهش نشان داد که ابعاد این حقوق در پیمان نامه جهانی شامل حقوق مدنی و سیاسی، حقوق فرهنگی، حقوق اجتماعی، حقوق اقتصادی، حقوق بهداشتی، حقوق تربیتی بود. براساس یافته‌ها می‌توان گفت که تصویب پیمان نامه بین‌المللی، زمینه توجه به مباحث حقوق کودک در تعیین استانداردهای عمل حرفه‌ای با کودکان بوده است. لذا امروزه ارزیابی اقدامات

نهادهای رسمی و غیررسمی به‌ویژه نظام آموزشی و به‌طور خاص مدرسه از نظر تأمین یا نقض حقوق کودک از اهمیت خاصی برخوردار است. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های شعبانی (۱۴۰۰)، آیتی و همکاران (۱۳۹۴)، پاریاد و همکاران (۱۳۹۷)، جعفری (۱۳۸۴) و شکاری، حاجی رشیدی (۱۳۸۸) همخوانی دارد. روی هم‌رفته مقایسه نتایج تحقیق حاضر با تحقیق (شعبانی، ۱۴۰۰) بیانگر این است که نوعی تعارض و بی‌سازمانی در تعریف کودک و کودکی به لحاظ حقوقی در ایران و پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک به چشم می‌خورد، بدین معنی که هر یک از نهادهای دین و قانون و حقوق، تعاریف و برداشت‌های متفاوتی نسبت به مقوله کودک و حقوق کودک دارند. یافته مهم دیگر در این تحقیق عدم انسجام و جامعیت و توجه متوازن به ابعاد حقوقی کودک در اسناد بالادستی نظام آموزشی ایران می‌باشد؛ به‌طوری که شاخص‌ها با ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط با خود هم پوشانی ندارند برای نمونه در مولفه حق برخورداری از حمایت بیشتر، به کودکان مشکل‌دار و معلول توجه شده است که این با نتایج تحقیق آیتی و همکاران (۱۳۹۴) همخوانی دارد. هم‌چنین در اسناد بالادستی اهداف و ابعاد حقوق کودک شدیداً به صورت آرمانی مطرح گردیده است، مثلاً در بیانیه ارزشی شماره ۹ سند تحول (انسان از کرامت ذاتی و اکتسابی برخوردار است) ولی مصادیق اجرایی شدن این کرامت به تفکیک ابعاد حقوقی، مولفه و شاخص‌های مرتبط با هم، واضح و آشکار نیست، نمونه دیگر در اسناد بالادستی تأکید بر فرهنگ و هویت کلی حاکم بر جامعه است؛ به‌طوری که کمترین توجه به فرهنگ و هویت ارزشی و زبانی کودک شده است. این عدم همخوانی مستلزم رویکردی کل‌نگر می‌باشد. نتایج تحقیق پاریاد و همکاران (۱۳۹۷) نیز موید این ادعا است؛ به‌طوری‌که یافته‌های پژوهش آنان نشان داد که آموزش حقوق کودک در یک رویکرد کل‌نگرانه معرفی گردیده است. این رویکرد شامل محتوای برنامه‌درسی، فرایندهای آموزشی و محیط آموزشی است. هم‌چنین نتایج پژوهش حاضر و تحقیقات جعفری (۱۳۸۴) و شکاری، حاجی رشیدی (۱۳۸۸) بیانگر این است که با وجود اهمیت حقوق کودک و آموزش آن، هنوز در اسناد بالادستی توجه درخور و شایسته‌ای به این مهم صورت نگرفته، به حدی که فقط به برخی از مؤلفه‌های حقوق کودک توجه شده و اغلب این مولفه‌ها در محتوای برنامه‌درسی و فعالیت‌های آموزشی در نظر گرفته نشده‌اند. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت در جامعه کنونی ایران هنوز نهاد مشخصی

برای تجویز و سیاست‌گذاری و هماهنگی سیستم افکار دستگاه‌های متولی و برنامه‌های حمایت از کودکان وجود ندارد. این در حالی است که آموزه‌های دینی ما سرشار از تأکید بر ضرورت و اهمیت تربیت و آموزش کودک و رعایت حقوق وی بر والدین و اجتماع است و اسناد بالادستی تنظیم شده در این زمینه که راهنمای عمل تربیت و آموزش نسل جدید جامعه است. به خوبی این اصول و راهکارها را رعایت نکرده و در سرلوحه اهداف و عمل خود قرار نداده است. وجود این شکاف میان مواد اسناد بالادستی و نحوه اجرایی شدن این موارد در نهادهای رسمی و غیررسمی حاکی از غلبه سیاست‌های نادرست خاص ایرانی با تأکید بر خصوصی‌سازی در سیاست‌های آموزشی و ایجاد نابرابری در این حوزه است که نشانگر تضاد بین فلسفه و اهداف آموزشی با سیاست‌های موجود است. یافته‌های پژوهش داودی و ابوذری (۱۴۰۰) نیز نشان داده که خصوصی‌سازی در سیاست‌های آموزشی موجب نابرابری گردیده و در نتیجه این سیاست غلط، بسیاری از کودکان که در بستر مناسب اقتصادی قرار ندارند از این حق اولیه محروم شده و باعث تضعیف و عدم تحقق حقوق شهروندی آنان شده است.

براساس یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص ابعاد شش‌گانه حقوق کودک می‌توان پیشنهادهای کاربردی ذیل را مطرح ساخت: (۱) به‌رغم این که سند تحول بنیادین به عنوان یک سند ملی آموزشی مطرح است اما در کلیات آن از حقوق شهروندان غیرمسلمان چشم پوشی شده است؛ بدین معنی که پیروان ادیان و مذاهب رسمی صرفاً اجازه آموزش ویژه مذهبی را با مجوز قانونی و تحت نظارت دولت دارند. اصول ۱۲، ۱۳، ۱۴ قانون اساسی مصرح در سند تحول بنیادین بیشتر بر جایگاه کودکان در اسلام و تأثیر آموزه‌های اسلامی بر ابعاد فرهنگی کودکان تأکید داشته است. بنابراین پیشنهاد می‌شود به منظور توجه به این مقوله در اسناد بالادستی، الحاقیه، ضمایم یا دستورالعمل خاصی برای توجه به این موضوع تنظیم و به مدارس دارای اقلیت‌های مذهبی ابلاغ شود. (۲) یافته‌های پژوهش نشان داد در اسناد بالادستی در بعد آموزشی پیرامون محرومیت از تحصیل کودکان و نوجوانان در سکونت‌گاه‌های فقیرنشین که به ناچار وارد بازار کار و نان‌آوری شده‌اند و بالاجبار از تحصیل دور افتاده‌اند، اشاره‌ای نشده است و جای عناوینی چون بازماندگی از تحصیل که با محرومیت از تحصیل و ترک تحصیل اجباری متفاوت می‌باشد، خالی است. هم‌چنین نامتعارف بودن نرخ پوشش تحصیلی در میان

کودکان دختر و پسر نشان از خلاهای قانونی و عدم اطلاع و فقدان اشراف نگارندگان سند از اشکال مختلف محرومیت از تحصیل می‌باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود لازم است که سند تحول با توجه به معضلات اجتماعی روز جامعه، راهکارهایی جهت تحقق این حق بیان کند. (۳) یافته‌های پژوهش نشان داد با توجه به تحولات حقوق کودک در جوامع پیشرفته، تحصیل تا مقطع متوسطه اجباری محسوب می‌شود تا جایی که با سرپرستان قانونی و والدینی که فرزندان خود را به مدرسه نمی‌فرستند برخورد قانونی و قضایی صورت می‌گیرد. بر این اساس پیشنهاد می‌شود می‌بایست در سند تحول ضمن توجه به اجباری بودن تحصیل به‌عنوان حقوق کودک برای تخلف از آن، ضمانت اجرایی مناسب را پیش بینی شود. (۴) یافته‌های پژوهش نشان داد در بعد اقتصادی طبق قانون دولت باید اقدامات قانونی و حمایتی در خصوص التزام والدین به تأمین مخارج کودک اتخاذ شود. این در حالی است که دولت نه ساختاری جهت این نظارت دارا است و نه از ابزار و ضمانت‌های اجرایی قانونی برخوردار است. بنابراین پیشنهاد می‌شود اقدامات حمایتی مناسبی در این زمینه اتخاذ شود. (۵) یافته‌های پژوهش نشان داد در بعد حقوق بهداشتی در سند تحول به تأمین اجتماعی و رفاه کودکان اشاره شده ولی از نحوه تحقق آن سخنی به میان نیامده است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود جهت برخورداری کودکان و جوانان از رفاه و تأمین اجتماعی به‌ویژه در مورد کودکان فقیر و حاشیه نشین، الزاماً به توانمندسازی خانواده‌هایشان توجه شود که این امر، لزوم کمک و مساعدت مالی دولت را می‌طلبد. (۶) یافته‌های پژوهش نشان داد در بُعد اجتماعی ضمن تأکید بر منافع و ویژگی‌های کودکان عملاً هیچ‌گونه توجهی به این مؤلفه در تدوین محتوا، روش تدریس و اصول ارزشیابی نشده است. نتیجه دیگر اینکه هر چند ایران الحاق به کنوانسیون حقوق کودک را به صورت مشروط پذیرفته است ولی این سند مشخص نکرده است که کدام مواد کنوانسیون حقوق کودک مورد پذیرش جمهوری اسلامی نیست. این امر موجب گردیده که ابعاد و مؤلفه‌های حقوق کودک در اسناد بالادستی نه تنها همسو با پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک نباشد بلکه باعث انفکاک ابعاد حقوق کودک گردیده، در صورتی که حقوق بشر که به منظور حمایت و صیانت از زندگی با کرامت انسانی، به رسمیت شناخته شده، از یکدیگر تفکیک نپذیرند. اصل تفکیک ناپذیری حقوق کودک به این معناست که تحقق هر یک از این حقوق، در گرو رعایت دیگر حقوق به رسمیت شناخته

است. بنابراین پیشنهاد می‌شود علیرغم رعایت این موضوع در اسناد بالادستی، در هنگام تدوین برنامه‌درسی به این موضوع توجه شود. (۷) یافته‌های پژوهش نشان داد که در استاد بالادستی راهکارهای عملیاتی جهت تحقق اهداف و مؤلفه‌های حقوق کودک بسیار مبهم بوده و از پشتوانه و ضمانت اجرایی مستحکمی برخوردار نیست. هم‌چنین در اسناد بالادستی نوعی دوگانگی نسبت به تعریف کودک، نگاه به کودک، نقش معلم، تدوین محتوا و (کلیات، اهداف با فعالیت‌های اجرایی) مشاهده می‌شود که این مسأله مانعی اساسی در آموزش مفاهیم حقوق کودک است و اینکه در مدارس نه تنها آموزش مناسب جهت آشنایی کودکان با حقوق خویش ارائه نمی‌گردد بلکه اغلب معلمان با ابعاد و شاخص‌های حقوق کودک آشنایی چندانی ندارند؛ لذا آموزش معلمان در خصوص آشنایی با حقوق کودک امری لازم و ضروری است. بر این اساس لزوم بازنگری در تعریف کودک و تدوین سیاست‌گذاری دقیق مبتنی بر مؤلفه‌های حقوق کودک در اسناد بالادستی، هماهنگی میان نهادهای قانونی در خصوص رعایت دقیق مفاد حقوقی در برنامه‌های عملیاتی بسیار ضروری است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از کلیه صاحب نظران که ما را در واریسی سپاهه محتوا و شاخص‌ها یاری نمودند تشکر و قدردانی به‌عمل می‌آید.

آیتی، محسن؛ کیانی، سحر، خواجهویی، زهرا (۱۳۹۴) تحلیل محتوای کتابهای درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های حقوق کودک، دومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی.

اکبری، علی (۱۳۹۷) بررسی حقوق کودکان در کنوانسیون حقوق بشر، اولین همایش ملی، جهانی حقوق کودکان و نوجوانان از دیدگاه حقوق و روانشناسی، مشهد: آموزش عالی حکیم نظامی قوچانی.

احمدزاده، ابراهیم؛ آب‌سالان، نادر (۱۳۹۹) بررسی حقوق شهروندی در نظام آموزش و پرورش ایران، همایش علمی پژوهشی راهبردها و راهکارهای ارتقاء کیفیت در آموزش و پرورش، تهران.

پاریاد، رحمان؛ سلحشوری، احمد و یوسف‌زاده، محمد رضا (۱۳۹۷) تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی از نظر میزان توجه به آموزش حقوق کودک، پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۵۹: (۱۶۵-۱۵۱).

توحیدی، احمد رضا و کیخسروی، مهدی (۱۳۹۸) دستیابی به حقوق بشر کودکان از رهگذر بررسی تفصیلی مفهوم بهترین مصلحت کودک درآموزه‌های حقوق‌دانان بین‌المللی، تحقیقات حقوقی معاهده، ۳(۳): ۱۹۱-۱۷۱.

جعفری، محمود (۱۳۸۴) ارزیابی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در برنامه درسی دوره ابتدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.

حسینی، محمد (۱۳۹۳) بررسی مقایسه‌ای ارزشیابی کیفی-توصیفی با نظام حقوق کودک در ایران، تعلیم و تربیت، ۳۰(۱۱۸): ۶۲-۳۱.

خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۸) دومین نشست علمی تخصصی ایدئولوژی و برنامه درسی، تهران. دسترسی از طریق لینک www.tasnim news.com.

داودی، مهدی و ابوذری، مهرنوش (۱۴۰۰) سیاست‌های آموزشی و حقوق شهروندی در ایران، سیاست‌گذاری عمومی، ۷(۳): ۱۹۱-۱۷۵.

سند برنامه درسی ملی ایران (۱۳۹۱). شورای عالی آموزش و پرورش، تهران.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران (۱۳۹۰). شورای عالی آموزش و پرورش، تهران.

سند چشم‌انداز/افق ۱۴۰۴ (۱۳۹۰) سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران.

شبان، احمد (۱۳۹۶) کودک‌دایی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۳(۴۶): ۶۷-۳۷.

شکاری، احمد؛ حاجی رشیدی، رضا (۱۳۸۸) بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های حقوق بشر در برنامه درسی دوره متوسطه ایران، همایش بین‌المللی تحولات جدید ایران و جهان، دانشگاه بین‌المللی قزوین.

شعبانی، مریم (۱۴۰۰) تحلیل ساختار حقوق کودک در ایران، بررسی مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک بر مبنای پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک، تمدن حقوقی، ۴(۹): ۱۲-۹.

طهماسب‌زاده شیخ‌لار، داود؛ فاتحی، مریم و ایمان‌زاده، علی (۱۴۰۰) شناسایی مؤلفه‌های تربیت اقتصادی در قرآن کریم و میزان انعکاس آن در اسناد بالادستی، مسائل کاربردی در تعلیم و تربیت اسلامی، ۷(۱): ۱۲۲-۹۱.

زینالی، امیرحمزه (۱۳۸۹) جهانی شدن اصل حمایت از کودکان، رفاه اجتماعی، ۳۵: ۸۳-۵۱.

قاسم‌زاده، فاطمه (۱۳۸۸) پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک، مجموعه مقالات تخصصی پیرامون مسائل کودکان و نوجوانان، تهران.

قائدی، یحیی؛ چهارباشلو، حسین و خوشنویسان، فاطمه (۱۳۹۳) بررسی مؤلفه‌های حقوق کودکان در آموزش اجتماعی و هدیه‌های آسمانی، کودک و تفکر، ۵(۱): ۱۰۴-۸۱.

محمدی، جعفر (۱۳۹۷) ویژگی‌های نظام آموزشی مطلوب، تهران: نشر شاپرک.
 وفایی، رضا؛ فضل‌الهی، سیف‌اله و صالحی فرد، احمد (۱۳۹۶) بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه
 سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، مسائل
 کاربردی در تعلیم و تربیت اسلامی، ۲(۲): ۱۵۴-۱۳۱.

REFERENCES

- Brad show ,J ;Hodscher ,P ;Richardson ,D .(2007) *An index of child well being in the European union .Social Indicators Research*, 80(1) 133_ 171.
- Breen, C. (2005). *Age discriminaqtion and children's rights: Ensuring equality and a cknowledging difference Boston, MA: Brill academic publishers.*
- Gear, L; Barion, T; Webrigeaz, M (2014). *Teaching and Learning children's human rights: A research synthesis. Cogent Education*, 3(1): 51-75
- Hagglund ,S ;Thelender .(2010) The status of childrens Rights in Early childhood Education police ,2009 New Zealand annual reviewe of education ,vol.20 .
- Harry ,S ;Laura ,L ;Karon ,O (2017) *Children Education Rights Global perspective ,University Sydney.*
- Lotta ,B .(2016) .*Teaching and Learning children 's human rights .Journal Education :Article .12476610.*
- Moosa-Mitha ,M .(2005) *A Difference-Centred a lternative to Theorization of children's citizenship rights .Citizenship Studies*. Vol [4], No 9,pp 369-388.
- Moody, Z (2021). Childrens Rights to, in and Through Education: Challenges and Opportunities.Centre Childrens Right Studies. University Of Geneva.
- Kosher, H; jiang, X; Ben ArieH ,A ;Huchner ,E (2019) *(children 's Rights and children 's Well-being Measurement :Implications for school psychologist. School psychology quarterly, : 29 (1): 7_20.*
- Prunella, M. S (1999).*Childrens rights in Education* ,vol ,XXX ,No2. june.
- Stamatovic ,J & Zunic ,J .(2019) *Child Right in Primary School- The Situation and Expectations .Journal C.E.P.S.Vol ,[9] No1 ,pp215-247.*